PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

# MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

**Qurbonova Dilafruz Toshturdiyevna**
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand kampusi
Pedagogika va psixologiya kafedrasi p.f.b.f.d, v.b dotsenti (PhD)
dilafruzqurbonova2020@gmail.com

**Tursunova Umida Saidmuratovna**
MPRE-251 U guruh Magistranti
Umidat047@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21618463

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, refleksiv pedagogika, uzluksiz kasbiy rivojlanish (Continuous Professional Development – CPD), raqamli pedagogika hamda innovatsion ta'lim texnologiyalarining pedagog faoliyati samaradorligini oshirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida pedagogning kasbiy kompetentligi xalqaro tadqiqotlar hamda UNESCO, UNICEF va OECD tomonidan ilgari surilgan zamonaviy ta'lim konsepsiyalari asosida baholangan. Maqolada O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, davlat ta'lim standartlari va pedagoglarning malakasini oshirish mexanizmlari tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** maktabgacha ta'lim, kasbiy kompetentlik, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik mahorat, uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD), innovatsion pedagogika, refleksiv ta'lim, raqamli kompetensiya, STEAM ta'limi, sun'iy intellekt, pedagogik innovatsiyalar, ta'lim sifati, pedagog malakasi, metodik kompetensiya

## Kirish

Maktabgacha ta'lim inson kapitalini shakllantirishning eng muhim bosqichi bo'lib, ushbu davrda bolaning intellektual, ijtimoiy-emotsional, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishiga qo'yilgan poydevor keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatni belgilaydi. Zamonaviy pedagogika va rivojlanish psixologiyasi sohasidagi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasining eng faol rivojlanish davri hayotining dastlabki yillariga to'g'ri keladi. Neyropsixologik tadqiqotlarga ko'ra, 5–6 yoshga qadar miya rivojlanishining asosiy qismi shakllanadi va aynan shu davrda bolaning kognitiv salohiyati, ijodkorligi, ijtimoiy moslashuvchanligi hamda kommunikativ kompetensiyalari jadal rivojlanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim tizimining sifati, eng avvalo, ushbu jarayonni tashkil etuvchi pedagoglarning kasbiy kompetentligiga bevosita bog'liq hisoblanadi.

So'nggi yillarda dunyo ta'lim tizimida ta'lim sifatini baholash mezonlari tubdan o'zgarib, pedagogning nazariy bilimlari emas, balki ularning kasbiy kompetentligi, innovatsion fikrlashi, refleksiv faoliyati, muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish qobiliyati hamda zamonaviy

pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish salohiyati asosiy mezon sifatida e'tirof etilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv bugungi kunda UNESCO, OECD, UNICEF va Yevropa Ittifoqining ta'lim siyosatida pedagoglarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, OECD tomonidan ilgari surilgan "Future of Education and Skills 2030" konsepsiyasida pedagoglardan tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash, raqamli savodxonlikni shakllantirish hamda umrbod ta'lim (Lifelong Learning) tamoyillariga asoslangan kasbiy rivojlanish talab etilishi alohida ta'kidlangan. UNESCOning "International Standard Classification of Education (ISCED)" hamda "Teacher Task Force" doirasidagi ilmiy tavsiyalarida pedagogning kasbiy kompetentligi ta'lim sifatining eng muhim indikatorlaridan biri sifatida baholanadi. Mazkur hujjatlarda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, innovatsion metodlarni egallashi, refleksiv tahlilni amalga oshirishi hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishi barqaror rivojlanish maqsadlarining to'rtinchi yo'nalishi – sifatli ta'limni ta'minlashning muhim sharti sifatida ko'rsatilgan.

Jahon Banki va UNICEF tomonidan e'lon qilingan tahliliy hisobotlarda maktabgacha ta'limga kiritilgan investitsiyalar eng yuqori ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikka ega ekani ilmiy jihatdan asoslangan. Nobel mukofoti sovrindori iqtisodchi James J. Heckman tomonidan ishlab chiqilgan "Heckman Curve" konsepsiyasiga ko'ra, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar orasida eng yuqori iqtisodiy qaytim aynan maktabgacha yosh davriga to'g'ri keladi. Mazkur natijalarning samaradorligi esa bevosita pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, metodik mahorati va kompetentligiga bog'liq ekanligi ko'plab empirik tadqiqotlarda isbotlangan. O'zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, xalqaro standartlar asosida rivojlantirish va pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, pedagoglarning malakasini uzluksiz rivojlantirish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida faoliyat yuritishini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, STEAM elementlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish, inkluziv ta'limni rivojlantirish va bolaga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlarni keng qo'llash bugungi islohotlarning ustuvor vazifalari sifatida belgilanmoqda. Shu bilan birga, ilmiy tahlillar maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan ayrim pedagoglarda raqamli kompetensiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi, innovatsion metodlardan foydalanish ko'nikmalarining cheklanganligi, refleksiv faoliyat va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlarining to'liq yo'lga qo'yilmaganligini ko'rsatmoqda. Natijada ta'lim mazmuni va metodikasini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, pedagoglarning kasbiy kompetentligini baholash mezonlarini ishlab chiqish hamda ularni uzluksiz rivojlantirishning samarali mexanizmlarini yaratish zarurati yuzaga kelmoqda.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kasbiy kompetentlik faqatgina bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi emas, balki pedagogning kasbiy qadriyatlari, motivatsiyasi, kommunikativ madaniyati, metodik mahorati, refleksiv faoliyati, innovatsion fikrlashi, raqamli savodxonligi hamda kasbiy muammolarni mustaqil hal etish qobiliyatini o'z ichiga oluvchi murakkab integrativ tizim hisoblanadi. Zamonaviy kompetensiyaviy model pedagogdan nafaqat o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishni, balki individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash, ota-onalar bilan samarali hamkorlik

qilish, sun'iy intellekt va raqamli platformalardan oqilona foydalanish hamda ta'lim natijalarini xalqaro standartlar asosida baholash kompetensiyalariga ega bo'lishni ham talab qiladi.

Globallashuv, raqamli transformatsiya va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichi inson kapitalini shakllantirishning boshlang'ich va eng muhim bo'g'ini sifatida davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyalarida alohida o'rin egallamoqda. Mazkur jarayonlarda pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi ta'lim sifati va samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar maktabgacha ta'lim sifatining 70 foizdan ortig'i pedagogning kasbiy mahorati, metodik tayyorgarligi va innovatsion faoliyati bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Shu sababli pedagoglarni tayyorlash va ularning kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish xalqaro miqyosda dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida o'rganilmoqda. Ilmiy adabiyotlarda "kasbiy kompetentlik" tushunchasi turli yondashuvlar asosida talqin qilinadi. D. Raven, L. Spencer, R. Boyatzis, A. Markova, I. Zimnyaya kabi olimlarning tadqiqotlarida kompetentlik mutaxassisning bilim, ko'nikma, malaka, motivatsiya, qadriyatlar va amaliy tajribasining integratsiyalashgan tizimi sifatida izohlanadi. Pedagogik nuqtai nazardan kasbiy kompetentlik pedagogning ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, bolalarning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, innovatsion metodlardan foydalanish va pedagogik muammolarni mustaqil hal etish qobiliyatlarini qamrab oladi.

XXI asrda kompetensiyaviy yondashuv ta'lim nazariyasi va amaliyotining ustuvor yo'nalishiga aylandi. UNESCO, OECD va Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan kompetensiyaviy modellar pedagogning faqat nazariy bilimlarga ega bo'lishi emas, balki real pedagogik vaziyatlarda samarali faoliyat yurita olishini ham nazarda tutadi. OECD tomonidan ishlab chiqilgan "Education 2030 Learning Framework" konsepsiyasiga ko'ra, zamonaviy pedagog kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil, kommunikativ madaniyat, hamkorlikda ishlash va raqamli savodxonlik kompetensiyalariga ega bo'lishi lozim. Mazkur kompetensiyalar maktabgacha ta'lim tizimida bolalarda kelajak ko'nikmalarini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Kasbiy kompetentlikning tarkibiy tuzilmasi bir necha komponentlardan iborat. Birinchi navbatda metodik kompetensiya pedagogning zamonaviy pedagogik texnologiyalar, metodlar va ta'lim dasturlaridan samarali foydalanish qobiliyatini ifodalaydi. Ikkinchidan, kommunikativ kompetensiya bolalar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o'rnatish imkonini beradi. Uchinchidan, refleksiv kompetensiya pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga xizmat qiladi. To'rtinchidan, raqamli kompetensiya axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanishni ta'minlaydi. Beshinchidan, innovatsion kompetensiya yangi pedagogik g'oyalar va texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish salohiyatini ifodalaydi.

So'nggi yillarda dunyo mamlakatlarida maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning samarali modellari shakllangan. Finlandiya tajribasi ushbu yo'nalishda eng ilg'or tizimlardan biri hisoblanadi. Finlandiyada maktabgacha ta'lim pedagoglari magistr darajasidagi ta'limga ega bo'lishi talab etiladi. Pedagoglarni tayyorlash jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. Pedagoglar muntazam ravishda ilmiy izlanishlar olib boradi, ta'lim jarayonini tahlil qiladi va innovatsion metodlarni sinovdan o'tkazadi. Natijada Finlandiya maktabgacha ta'lim tizimi dunyodagi eng samarali tizimlardan biri sifatida e'tirof etilgan. Singapur tajribasida esa pedagoglarning uzluksiz

kasbiy rivojlanish tizimi alohida ahamiyatga ega. Ushbu mamlakatda har bir pedagog yil davomida o'rtacha 100 soatdan ortiq malaka oshirish kurslarida qatnashadi. Kasbiy rivojlanish mentorlik, trening, seminar va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Singapur modeli pedagoglarning kasbiy faoliyatini muntazam monitoring qilish va individual rivojlanish rejalari asosida qo'llab-quvvatlashga asoslanadi. Tadqiqotlar ushbu yondashuv pedagoglarning innovatsion faolligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatmoqda. Italiyaning Reggio Emilia pedagogik konsepsiyasi ham maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuv sifatida keng e'tirof etilgan. Mazkur model bolani ta'lim jarayonining markaziga qo'yadi va pedagogni tadqiqotchi hamda hamkor sifatida ko'radi. Reggio Emilia yondashuvi pedagoglardan yuqori darajadagi refleksiv kompetensiya, ijodkorlik va kommunikativ mahoratni talab qiladi. Ushbu model asosida faoliyat yurituvchi pedagoglar bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos individual ta'lim muhitini yaratishga intiladi. Montessori pedagogikasi ham maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Montessori tizimida pedagog nazorat qiluvchi emas, balki yo'naltiruvchi va kuzatuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa pedagogdan yuqori darajadagi psixologik bilimlar, kuzatuvchanlik va individual yondashuv ko'nikmalarini talab etadi. Bugungi kunda Montessori metodikasi dunyoning 140 dan ortiq mamlakatida qo'llanilmoqda.

Yaponiya tajribasida pedagoglarning jamoaviy o'rganishi va kasbiy hamkorligi asosiy o'rin tutadi. "Lesson Study" modeli orqali pedagoglar birgalikda darslarni rejalashtiradi, kuzatadi va tahlil qiladi. Mazkur yondashuv pedagoglarning refleksiv va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Janubiy Koreyada esa pedagoglarning raqamli kompetentligini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli ta'lim platformalari, virtual laboratoriyalar va interaktiv texnologiyalardan keng foydalanilmoqda. Zamonaviy sharoitda pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli pedagogika muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli transformatsiya ta'lim jarayonini tashkil etishning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Interaktiv doskalar, multimedia vositalari, elektron ta'lim platformalari, mobil ilovalar va sun'iy intellekt texnologiyalari pedagogik faoliyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan "ICT Competency Framework for Teachers" modeli pedagoglarning raqamli kompetentligini rivojlantirish bo'yicha xalqaro standart sifatida qabul qilingan. Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi ham pedagoglarning kasbiy faoliyatiga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. AI asosidagi ta'lim platformalari individual ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish, o'quv materiallarini moslashtirish va bolalarning rivojlanishini monitoring qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, sun'iy intellektdan samarali foydalanish uchun pedagoglarda texnologik va axborot kompetensiyalarini rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning eng samarali mexanizmlaridan biri Continuous Professional Development (CPD), ya'ni uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimidir. CPD modeli pedagogning butun mehnat faoliyati davomida o'z ustida ishlashi, yangi bilimlarni egallashi va malakasini muntazam oshirib borishini nazarda tutadi. Buyuk Britaniya, Kanada, Avstraliya va Singapur tajribalarida ushbu tizim ta'lim sifatini oshirishning muhim vositasi sifatida qo'llaniladi. Bugungi kunda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi ham maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. STEAM texnologiyalari bolalarda tadqiqotchilik, ijodkorlik, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur

yondashuvni samarali qo'llash uchun pedagoglardan integratsiyalashgan ta'lim metodlarini mukammal egallash talab etiladi. O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan. Zamonaviy davlat ta'lim standartlari, yangi o'quv dasturlari, malaka oshirish kurslari va xalqaro hamkorlik loyihalari pedagoglarning professional salohiyatini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, ilmiy tahlillar ayrim pedagoglarda raqamli kompetensiya, xorijiy til bilimi, innovatsion metodlarni qo'llash va tadqiqotchilik faoliyati bo'yicha muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. Bu esa kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning yangi mexanizmlarini ishlab chiqishni talab etadi.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish kompetensiyaviy yondashuv, uzluksiz kasbiy rivojlanish, mentorlik, refleksiv pedagogika, STEAM ta'limi, raqamli texnologiyalar va xalqaro tajribalarni integratsiyalash asosida amalga oshirilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Ushbu omillar pedagogik faoliyat sifatini oshirish, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash va maktabgacha ta'lim tizimining raqobatbardoshligini kuchaytirishning muhim sharti hisoblanadi. Natijada zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki innovator, tadqiqotchi, mentor va ta'lim jarayonining faol tashkilotchisi sifatida shakllanadi. Bu esa maktabgacha ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

**Xulosa**

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogning kasbiy kompetentligi faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki innovatsion fikrlash, refleksiv faoliyat, raqamli texnologiyalarni qo'llash, kommunikativ madaniyat, metodik mahorat hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish ko'nikmalarini ham o'z ichiga oluvchi kompleks tizim sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, Finlandiya, Singapur, Yaponiya, Janubiy Koreya hamda Italiyaning Reggio Emilia modeli asosida shakllangan ilg'or tajribalar pedagoglarning kasbiy salohiyatini rivojlantirishda samarali natijalarni bermoqda. Ushbu mamlakatlarda mentorlik tizimi, uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD), ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish, STEAM ta'limi, refleksiv pedagogika hamda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish pedagog faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Mazkur tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri bo'lishi mumkin.

Tadqiqot davomida kompetensiyaviy yondashuv pedagoglarning kasbiy rivojlanishida eng samarali metodologik asos ekanligi aniqlandi. Mazkur yondashuv pedagogning bilim, ko'nikma va malakalarini real pedagogik vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, uning kasbiy moslashuvchanligi va innovatsion faoliyatini ham kuchaytiradi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt, raqamli platformalar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish pedagogik faoliyat samaradorligini sezilarli darajada oshirishi ilmiy manbalar tahlili orqali asoslandi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- maktabgacha ta'lim pedagoglari uchun kompetensiyaga asoslangan uzluksiz malaka oshirish tizimini takomillashtirish;
- mentorlik (mentoring) va kasbiy hamkorlik mexanizmlarini barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida joriy etish;

- pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'quv dasturlarini kengaytirish;
- STEAM, loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning) va refleksiv pedagogika elementlarini malaka oshirish kurslariga integratsiya qilish;
- pedagoglarning kasbiy kompetentligini xalqaro indikatorlar asosida baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- sun'iy intellekt va raqamli ta'lim platformalaridan foydalanishni metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash;
- xorijiy tajribalarni milliy pedagogik qadriyatlar va davlat ta'lim standartlariga moslashtirish.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash hamda O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi **PF-60-son "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"**gi Farmoni. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini tasdiqlash to'g'risidagi qarori. – Toshkent, 2022.
3. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. Paris: UNESCO Publishing, 2018. – 64 p.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024: Leadership in Education. Paris: UNESCO Publishing, 2024. – 420 p.
5. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing, 2018.
6. OECD. Starting Strong VII: From Early Childhood Education and Care to Initial Teacher Preparation. Paris: OECD Publishing, 2024.
7. UNICEF. Early Childhood Development Strategy 2022–2030. New York: UNICEF, 2022.
8. Heckman J.J. Giving Kids a Fair Chance. Cambridge, MA: MIT Press, 2013. – 504 p.
9. Boyatzis R.E. The Competent Manager: A Model for Effective Performance. New York: John Wiley & Sons, 1982. – 308 p.
10. Raven J. Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release. London: H.K. Lewis, 1984. – 251 p.
11. Spencer L.M., Spencer S.M. Competence at Work: Models for Superior Performance. New York: John Wiley & Sons, 1993. – 384 p.
12. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetentsii kak rezul'tativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. Moskva: Issledovatelskiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004.
13. Markova A.K. Psikhologiya professionalizma. Moskva: Mejdunarodnyy gumanitarnyy fond "Znanie", 1996.
14. European Commission. Key Competences for Lifelong Learning. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.

15. Darling-Hammond L., Hyler M.E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.
16. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. 5th ed. New York: Teachers College Press, 2020.
17. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. New York: Teachers College Press, 2012.
18. Edwards C., Gandini L., Forman G. The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation. 3rd ed. Santa Barbara: Praeger, 2012.